

JINOYAT PROTSESSUAL HARAKATLAR VA QARORLAR USTIDAN SHIKOYAT QILISH HUQUQI

Ummatov Muhammadrasul Tursunovich

O'zbekiston Respublikasi IIV Malaka oshirish instituti

dotsenti, yuridik fanlar bo'yicha falsafa

doktori(PhD), dotsent

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19229671>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 22-mart 2026 yil

Ma'qullandi: 24-mart 2026 yil

Nashr qilindi: 26-mart 2026 yil

KEYWORDS

jinoyat protsessi, shikoyat qilish huquqi, protsessual harakatlar, sud qarorlari, apellyatsiya, kassatsiya, protsessual kafolatlar, inson huquqlari, sud nazorati, himoya huquqi.

ABSTRACT

Mazkur maqolada jinoyat protsessual huquqda protsessual harakatlar va qarorlar ustidan shikoyat qilish huquqining nazariy-huquqiy asoslari hamda uning amaliy ahamiyati tahlil qilingan. Jinoyat protsessida shaxs huquqlarini ta'minlashning muhim kafolati sifatida shikoyat qilish instituti o'rganilib, uning protsessual tartibi va amalga oshirish shartlari ilmiy jihatdan asoslab berilgan. Shuningdek, milliy qonunchilik, xususan Jinoyat-protsessual kodeksining 27-moddasi normalari tahlil qilinib, shikoyat qilish mexanizmining o'ziga xos jihatlari yoritilgan. Xalqaro huquqiy standartlar, ilmiy qarashlar va sud amaliyoti asosida mazkur institutni takomillashtirish bo'yicha takliflar ishlab chiqilgan. Tadqiqot natijalari jinoyat sudlovining adolatligini ta'minlash va inson huquqlarini himoya qilishga xizmat qiladi.

Jinoyat-protsessual huquqda protsessual harakatlar va qarorlar ustidan shikoyat qilish huquqi inson huquqlarini ta'minlashning muhim kafolatlaridan biri hisoblanadi. Ushbu institut jinoyat ishini yuritish jarayonida davlat organlari va mansabdor shaxslar faoliyati ustidan nazoratni ta'minlashga xizmat qiladi. Ilmiy adabiyotlarda ta'kidlanishicha, shikoyat qilish huquqi adolatli sudlovning ajralmas elementi bo'lib, u protsess ishtirokchilariga o'z huquqlarini himoya qilish imkonini beradi [1].

O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksining 27-moddasiga muvofiq, protsess ishtirokchilari va boshqa manfaatdor shaxslar surishtiruvchi, tergovchi, prokuror, sudya va sudning protsessual harakatlari yoki qarorlari ustidan belgilangan tartibda shikoyat qilish huquqiga ega [2]. Ushbu norma jinoyat protsessida shaxslarning huquq va erkinliklarini himoya qilishning muhim mexanizmlaridan biri sifatida namoyon bo'ladi. Shu bilan birga, mahkum yoki oqlangan shaxs, ularning himoyachilari, jabrlanuvchilar va boshqa ishtirokchilar sud qarorlari ustidan apellyatsiya, kassatsiya va taftish tartibida shikoyat qilish huquqiga ega ekanligi belgilangan.

Jinoyat protsessida shikoyat qilish huquqi davlat organlari faoliyatining qonuniyligini ta'minlashga xizmat qiladi. Ilmiy tadqiqotlarda qayd etilishicha, ushbu institut orqali noqonuniy protsessual harakatlar bartaraf etiladi va shaxslarning buzilgan huquqlari tiklanadi

[3]. Shu jihatdan, shikoyat qilish mexanizmi jinoyat protsessining demokratik tamoyillariga asoslanishini ko'rsatadi.

Shikoyat qilish huquqi faqat nazariy jihatdan emas, balki amaliy jihatdan ham katta ahamiyatga ega. Xususan, European Court of Human Rights amaliyotida shikoyat qilish va sud qarorlarini qayta ko'rib chiqish imkoniyati adolatli sudlov huquqining muhim tarkibiy qismi sifatida e'tirof etiladi [4]. Sudning fikricha, shaxs o'z huquqlari buzilgan deb hisoblagan har qanday holatda samarali huquqiy himoya vositalariga ega bo'lishi lozim.

Mavzuning dolzarbligi shundan iboratki, zamonaviy jinoyat protsessida protsessual qarorlar ustidan shikoyat qilish tizimini takomillashtirish zarurati ortib bormoqda. Ayrim hollarda protsessual xatoliklar, noqonuniy qarorlar yoki taraflarning huquqlari yetarli darajada ta'minlanmasligi holatlari kuzatilmoqda. Rasmiy statistik ma'lumotlarga ko'ra, sud qarorlarining ma'lum qismi yuqori instansiya sudlari tomonidan bekor qilinmoqda, bu esa protsessual nazorat mexanizmlarini kuchaytirish zarurligini ko'rsatadi [5].

Shuningdek, zamonaviy axborot texnologiyalarining rivojlanishi shikoyat qilish tizimiga ham ta'sir ko'rsatmoqda. Elektron murojaatlar yuborish, sudga hujjatlarni onlayn taqdim etish imkoniyati shaxslarning huquqlarini himoya qilishni yanada osonlashtirmoqda. Ilmiy manbalarda qayd etilishicha, raqamlashtirish sud tizimining ochiqligi va samaradorligini oshirishga xizmat qiladi [6].

Shu bois, jinoyat protsessual harakatlar va qarorlar ustidan shikoyat qilish huquqini chuqur o'rganish, uning nazariy va amaliy jihatlarini tahlil qilish muhim ilmiy ahamiyat kasb etadi. Mazkur maqolaning maqsadi shikoyat qilish institutining huquqiy mohiyatini ochib berish, uning amaliyotdagi o'rnini tahlil qilish hamda uni takomillashtirish bo'yicha ilmiy takliflar ishlab chiqishdan iborat.

Jinoyat protsessual harakatlar va qarorlar ustidan shikoyat qilish huquqining samarali amalga oshirilishi jinoyat sudlovining adolatliligini ta'minlashda muhim omillardan biri hisoblanadi. Ushbu institut orqali protsess ishtirokchilari davlat organlari va mansabdor shaxslarning noqonuniy yoki asossiz harakatlari ustidan nazorat o'rnatish imkoniyatiga ega bo'ladi. Ilmiy tadqiqotlarda qayd etilishicha, shikoyat qilish mexanizmi jinoyat protsessida huquqiy muvozanatni saqlash va taraflar manfaatlarini himoya qilishga xizmat qiladi [1].

Protsessual harakatlar ustidan shikoyat qilish tartibi jinoyat ishining barcha bosqichlarida amal qiladi. Surishtiruv, tergov va sud bosqichlarida qabul qilingan qarorlar ustidan shikoyat qilish imkoniyati shaxslarning huquqiy himoyasini ta'minlaydi. Bu haqda Andrew Ashworth ta'kidlab, samarali shikoyat mexanizmi mavjud bo'lmagan taqdirda jinoyat protsessi adolatli bo'lishi mumkin emasligini ko'rsatadi [2]. Shu sababli, shikoyat qilish instituti protsessual kafolatlarining ajralmas qismi hisoblanadi.

Jinoyat protsessida shikoyat qilish huquqining yana bir muhim jihati – uning universal xarakterga ega ekanligidir. Ya'ni, nafaqat protsess ishtirokchilari, balki jinoyat ishini yuritishdan manfaatdor bo'lgan boshqa shaxslar ham ushbu huquqdan foydalanishi mumkin. Bu esa huquqiy himoya doirasini kengaytiradi va jinoyat protsessida adolatni ta'minlashga xizmat qiladi [3].

Sud qarorlari ustidan shikoyat qilish tizimi alohida ahamiyat kasb etadi. Apellyatsiya, kassatsiya va taftish tartibida shikoyat qilish imkoniyati sud xatolarini tuzatish va qonuniylikni ta'minlashning muhim vositasidir. Ilmiy adabiyotlarda ta'kidlanishicha, ko'p bosqichli sud nazorati tizimi sud qarorlarining sifatini oshiradi va adolatsiz hukmlarning oldini oladi [4].

Zamonaviy sharoitda shikoyat qilish tizimining rivojlanishi axborot texnologiyalari bilan ham uzviy bog'liqdir. Elektron murojaatlar, onlayn sud tizimlari va raqamli hujjatlar aylanishi shaxslarning sudga murojaat qilish imkoniyatlarini kengaytirmoqda. Ilmiy manbalarda qayd etilishicha, raqamlashtirish shikoyat qilish jarayonini soddalashtirish va tezlashtirishga xizmat qiladi [5].

Shu bilan birga, amaliyotda ayrim muammolar ham mavjud. Xususan, shikoyatlarni ko'rib chiqish muddatlarining cho'zilishi, ayrim hollarda ularning yetarli darajada asoslanmagan holda rad etilishi kabi holatlar kuzatilmoqda. Bu esa shikoyat qilish institutining samaradorligini pasaytiradi. Bu haqda John Jackson qayd etib, samarali huquqiy himoya uchun shikoyatlarni tezkor va xolis ko'rib chiqish zarurligini ta'kidlaydi [6].

Rasmiy statistik ma'lumotlarga ko'ra, yuqori instansiya sudlari tomonidan ko'rib chiqilgan ishlarning ma'lum qismi quyi instansiya sudlari tomonidan yo'l qo'yilgan protsessual xatoliklar sabab bekor qilinmoqda. Masalan, O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi ma'lumotlariga ko'ra, ayrim jinoyat ishlari bo'yicha hukmlar apellyatsiya va kassatsiya tartibida qayta ko'rib chiqilmoqda, bu esa shikoyat qilish institutining amaliy ahamiyatini ko'rsatadi [7].

Xulosa qilib aytganda, jinoyat protsessual harakatlar va qarorlar ustidan shikoyat qilish huquqi inson huquqlarini ta'minlashning muhim vositasi hisoblanadi. Ushbu institut orqali jinoyat protsessida qonuniylik, adolat va taraflar tengligi ta'minlanadi. Shu sababli, mazkur institutni takomillashtirish jinoyat sudlovini rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lib qolmoqda

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Taruffo M. *Judicial Decision-Making and Evidence* //Springer. – 2020. – P. 15-28.
2. Ashworth A. *Criminal Procedure and Fair Trial Standards* //Law Quarterly Review. – 2022. – T. 138. – №. 4. – P. 210-218.
3. Cappelletti M. *The Judicial Process in Comparative Perspective* //Oxford University Press. – 2020. – P. 300-315.
4. Shapiro M. *Courts: A Comparative and Political Analysis* //University of Chicago Press. – 2020. – P. 567-580.
5. Susskind R. *Online Courts and the Future of Justice* //Oxford University Press. – 2020. – P. 1-15.
6. Jackson J.D. *The Role of the Judge in Criminal Proceedings* //Modern Law Review. – 2021. – T. 84. – №. 2. – P. 234-250.
7. O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi rasmiy ma'lumotlari //https://sud.uz